

Kawo Deriya

Leveled

Wolayttatto Doona

Ha gujo nabbabo maxaafay Yuu Essi Eyidiyappe (USAID) beettida miishshaa maaduwaa Seev Ze Childdirenee (Save the Children), Luxettaa Moconaynne Tohossa Dalgga Manttiya Luxettaa Beeroy issippe hashetin giigidi attamettidaagaa.

2009 M.L.

The CC By license lets others distribute, adjust, and build upon this work, for free or commercially, as long as credit is given to the original creation. However, any changes from the original must be indicated.

For more info please refer: <https://creativecommons.org/licenses/>

Kawo Deriya

Kifilee 4

Saaminttay 2

Leveled

Luxissiyageetussi Kaaletuwa

Naati nabbabuwa doommanaappe kase misiliyanne huuphe yohuwa bessidi nabbaboy odiyoba malana mala oychchite. Nabbabi simmidi wurssettan de'iya oyshata zaarana mala oottite.

Nabbabuwappe kasetiya Mali be'o Oyshaa

Ha huuphe yohuwanne misiliya xeelliyo wode kaalliya nabbaboy aattiyo kiitay ayba gaada qoppay?

Shemppuwa 1: Kowo Deriya

Kawo deree Tohossa Toophphiya Dalgga manttiyan
Wolaytta moottaa giddon Kinddo Koysha allaanan
Diira Sortto geetettiya shuchchan de'eес. Ha deree
Kinddo Koysha allaanaa huuphe gidiya Bale ambbaappe
huuphessa baggaara de'iya xoqqatettaaninne
woratettan erettida dere. Kawo deree tohossa bagaara
Bale ambban 01 shuchchaara zamatidi, Arshsho
baggaara qassi Bade Woyde geetettiya shuchchaara
zawatees. Kawo deree Arggo baggaarakka Paccanna
geetettiya shuchchan zawatees.

Kawo deriya xoqqatettay abbaa baasawan wottidi
likkiyo wode issi sha'anne ichhashu xeetaappe
biidi naa"u sha'aa gakkees geetettidi qofettees.
Kawo deriyassi killi liiphiya kiyidi ya bagginne ha
baggi xeelliyo wode cora heerata demmanawu
danddayettees.

Arggo baggi zaaridi xeelliyo wodekka Kinddo Koysha allaanaa giddon de'iya Pullaasa deree matan eqqidabandan beettees. Ha deriyassi Tohossi zaaridi xeelliyo wode qassi Umaa deriya sanssalatay yuuyyi aadhdhidi dadettidabandan beettees. Arshsho baggi simmidi xeelliyo wode ha'ikka Munddenaara aadhdhidi Mashingga Oyddu Camma dereti beettiyogee keehippe maalaaliyaba. Kowo deree ha sunttaa waati demmidee giya oyshay denddana danidayees. Hegawu zaaroy dumma dumma wodiyaa dumma dumma gidanawu danidayees.

Beni wode asay deree asawu shaakettidi imettibeenna gishshwu ha deriya ubba asay go'ettees gaanawu kowo deriya giis geettees. Qassi ha'i wodiyaa asaappe issoy issoy deree ubbaappe xoqqa gidido gishshawu deretu kawuwa geetettidi xeesettidoogaadan qonccissees. Hagaa naa"aa gattidi xeelliyo wode awugee likkekonne ohettida naqaashi baynna gishshawu deriya sunttaa yuussawu gujo pilggettaa koshshees.

Kawo dereenne deriya yuushoy hachchi laatamu layttatuppe kase wolqqaama woran kamettidi bonchchettidi de'iyogan erettes. Ha deree Bale ambban eqqidi xeelliya uraassi karetta waaruwa maayidi gullotti uttida bonchcho daannaa milatiyogan erettes. Deree heeray ho"iya heera gidikkone bari heera carkkuwa irxxissidi asaassi gidin soonne wora mehiyassi shemppiyo kuwa gididi erettes.

Ha deriya bollaanine heeran de'iya qommoora qonccida carkkuwa honotay ha"i nu be'iyogaa mala gidikko de'ees gaanawu danddayettenna. Deriya huuphiyanne yuushuwa akeekiyo wode hara mela heeraa carkkuwappe dummatenna. Hegaa giyogee ha'i wodiyen xeelliyo wode keehippe ho"ees. Hegeekka haattappe maataappe denddidi coo hanidaba gidennan de'ishin dumma dumma kushe kumiya gaasotu geeduwan hanidabaa.

Shemppuwa 2: Kowo deriyan mokkiyabata

Kawo deree keehippe xoqqa dere gidiyo gishshawu kase wode A heeray keehi irxxiyogaa be'ida. Hegaadankka deriya bolli kase wode de'iya mittatikka cora. Hegeetikka sobbuwa, digisuwa, ambbiya, baddanna, guruchchuwa milatiyageeta. Ha'i ha mittati baawa. Ha mittati deriya bolli de'ijo wode biittaynne heeray irxxin iraykka wodiyen bukkees. Deriyappe tohossi gidin gedetti simmidi pulttiya haattatikka cora. Ha mayzza mitta gididi diccidaagee de'ijo wode maatay deriya maayes. Mehiya ay mizi shaachchanee giidi hirrgiyo hanotay baawa.

Kawo deree beni bari meraaranne puulaara de'yo wodiyen he irxxa carkkuwa dosiya kattati aani zerettoosona. He deriyan de'iya irxxa carkkuwa pala dosiya kattaa qommoti keehi unddenna. Hegeetikka gaashiya, lokkomaa, parggichchiyanne hegeeta milatiyageeta gidishin tohettiyabati boynaa, boyyiya, bunddubuchchiya, hawullakkaa woykko mitta boyyiya, sasaa, yenjeeluwa milatiyageeta. Ha"ⁱ wode nuuni he heeraa biidi demmanawu danddayiyoy ha kattaa qommota muliya gidenna.

Ha qommoora qonccida kattaa qommotuppe daroy xayiichchin kase he heeran beetennaageeti sohuwa ekkiiddi beettoosona. He kattatu sohuwa ekkida kattaa qommoti badalaa, gaashiyanne zammaana shukkaariya malatiyageeta. Irxxa heeraa kattay xayiichchin garaanne bargguwa kattay sohuwa ekkiyoy carkkuwa laamiya hanotay merettiina. Carkkuwa laamiyawu gaaso gidiyabay qassi aybee giya oyshaa zaaranawu hanotaa ayfiyan be'iyogee lo"^o.

Issi biittaa utettaynne heeraa carkkoy hara
biittaagaara geeddarssiyo wode issoy issuwappe
dummatiyogee asi ubbi eridi de'iyoba. Hegaappe
denddidaagan bittaa carkkoy dummatiyo heeran
heemettiya mehiyayyookka qommoy dumma dumma.
Hegaa maaran kawo deriyaninne carkkoy irxxa gidiya
he heeran hemettiya meheti cora qommo. Etikka kace
mehiya, deeshshaa, dorssaa, hariya, paraa, baquluwa
gidiyogee kaseesappe erettidi de'iyagaa.

Hi "i ha heeran ha qommoora qonccida meheti
heemettiyonaa giya oyshaassi imettanawu
danddayiya zaaroy waayidi giyagaa. Meheti issi
heeraappe xayana danddayiyoy he eta wottiya
carkkoynne miyobay uyiyobay xayiyo hanotaana.
Miyobi xayo bare mehee coo gilqqidi lee'i lee'i
hayqqidi sohuwa yeddiyo hanotay kaallees. Ha laafi
laafidi biya mehiya zerettay hanotay giigana xayikko
guyye guyye giiddi xayi xayi be'ees.

Qommoora qonccidoogaadan beni wode kawo deree dumma dumma mittatun kumidi heeraa irxxissidaagaa gidiyogee geeshsha. Ha dola mittatinne dumma dumma maataa qommoti di'iyogaa gaasuwan wora mehetikka aani geessoosona. Ha deriya bolli geessiya wora meheti gudunttaa, godariya, maahiya, geleshshuwa, cofoshuwa, gaashuwa, wora kanaa, genessaanne wushaa milatiyageeta. Hegeeti wora meheti mittaynne maatay lo"idi de'iyo wode he deriyan kumidi de'oosona.

Ha wora meheta gidiya dere aqotata ha"i he man"ian coratti yelettiiddi beettokkona. Ha wora meheti qommuwan gidin qoodan guuxxi guuxxi biyogeenne xayiyo hanotati aakki aakkidi beettoosona. Wora meheti aybissi guuxxi guuxxidi biyonaa giyo oyshaa zaaroy de'iyo sohoy xayiina gaanawu danddayettees. Miyobinne de'iyo sohoy xayana xayiyakko hageeti bantta qatuwa aggidi goossoosona gaanawu danddayettenna.

Shemppuwa 3: Kowo Deriyan Gakkiya Qohota

Beni wode Kowo deree woraa maayidinne
bonchchettidi de'ees. Ha bonchchettidi de'iyagaa
asaa naati qexi geeshshidi goshsha gade oottoosona.
Hegaa gaaswan qommon qonccida dumma
dumma maaddiyabti sohuwa yeddiigidosona. Ha
deriya puulaanne angaa naagidi gam"ida mittaa
qommota qexi simmidi xaragiyogaa doommidosona.
Xaragaa xalla gidenna wogga mittaa qeri qeridi
ogiya doonan kuuridi aadhdhiya kaamiyassi
bayzziyogekka ubbaappe dariya meto. Hegaappe
simminnee melida maataanne tashiya bolli tamaa
punnidi yeddiyo hanotaykka muleoo beettiwayba.
Hegaappe denddidaagan deree bari meraa xayi xayidi
bari duretettaa yeddi yeddidi biis. Hegee deriya
duretettaa loddan loddan guuttiiddi biidoogee qoncci
qonccidi buussaa doommiis.

Beni wodiyasappe doommidi asay deriya heeraaninne deriya huuphiyan de'iya mittaa darin qohenna hanotan go'etees. Qanxxiiddikka qaretay de'yo hanotan qanxxiyogaa qanxxi ekkidi sohuwan attiyagee suure diccidi sohuwa laattanaadan oottidi go'etees. Gidoshin ha"i asay mittaa qeexiyogaa xalla gidennan qanxxido sohuwan de'iya yelaga mittawukka qareti baynna hanotan xaragi simmidi xaragaa geeduwan melida mittaakka qanxxerettidi mela ashshees. Beni wode kawo deriyassi yuushoy ubbay haattaa pultuwan dooddettidi caretiyo hanotay de'eis.

Leemisuwassi kawo deriyappe huuphessa baggaara Mullugi zaallaappe pulttiya Shan"o geetettidi erettiya haattay kixxikko aattenna. Deriyappe issi bagga miyyiyara pulttidi Miizza godaa qocaara duge goggiya haattaykka naa'antto leemiso gidiya haatta. Ha"i he deriyanne A yuushuwa tishshi oottidi xeelliyo wode layttappe laytta gattiyagaa gidennan godare awan meliya pultto xalaalay de'eis.

Shemppuwa 4: Deree Moorettin Gakkida Metota

Kawo deree dumma dumma hanotatu gaasawan
moorettin kase awu de'iya puulay xaiichchiis.
Hegaappe denddidaagan ha deriya bollinne
heeran de'iya ashkke carkkoy de'enna. Carkkuwa
hambalaashidabay qassi he carkkoy hegaadan
lo"anaadan oottida mittati wuridoogaa. Mittatikka
kase asi tokkennan he heeraa carkkuwa gaasawan
mokkidaageeta.

Mittati kafo zeretta giyogaadan banttau
mokkidaageetu xalla gidennan harati beni asay
tokkidi dichchidoogeetikka de'anawu danddyooosona.
Ha mittati bantta sohuwan bonchchettidi de'iyo wode
carkkuwa bolli gakkida metoy beettibeenna. Ha"i
qassi hegeeti ha ooratta yeletan naagettibeenna
kishshawu kawo deriya heera carkkoy shoraa xaiis.

Kawo deriya heeraaninne bollan de'iya mittati haniya hanenna gaaswan xayin carkkoy mooretidoogaa be'ida. Ha carkkoy mooretido hanotay heeraa bolli gattido metoy keehi daro. Ha qoodi baynna he heeraa metuwappe issoynne ayfettiagee iraa xayuwa woykko qaxuwatuwa. Iray qaxuwatiyo heeran moorettiyabawu qoodi zawi baynnagee erettidi gam"idanne ayfiya kessida tuma. Wodiya naagidi zerijo tokkiyo kattaappe doommidi maataa mittaa gakkanaashin I ehiyo metoy cora.

Iray xayi xayidi yiidi bukkiyo heeran beettiya metuwappe bayratiyagee maataynne mittay meli meli biyogaa. Maataappenne mittaappe biittan bukkiya iray xayin kehippe ellellidi meliyagee maataa gididi erettes. Maatay meli melidi biyo wode qassi maataa miidi de'iya mereta ubbay metuwan kunddees. Metuwan kunddetta xalla gidennan ubbakka biittaa bolli he meretati de'uwan de'enna mala oottees.

Kawo deriyan carkkoy mooretin iray
guuxxidoogaappe dendidaagan deree bari asatettaa
xayi xayidi biis. Ha irxxatettay deriya bollappenne
heeraappe al"i al"idi biidoogee deriyappenne deriya
heeraappe pulttiya pulttota keehippe qohiis. Pulttoti
kase bantta pulttiyo man"iyaara pulttenaadan biitta
giddon de'iya haattaa wolqqay leppiigiis. Haattaa
wolqqay issi heeran gilqqikko he heeran de'iya
meretaa keehippe wolqqaama metuwan yeggees.

Hegeekka meretaa ubbaa duussay haattaara
haagaappe hagaa keena geenna dabbataa medhdhido
kishshaassa. Hegee qoncciyoykka wonttida sa'ay
qammana gakkanaashin haatta laaccennan pe'iya
shemppoy de'iyo mereti baynnaagaana. Haattay
pulttiyyogaa aggiis giyogee meheenne asay laafees,
mittay maatay shulleesinne melees, giyogaa. Ha"i
ha hanotay kawo deriya bolli gakkido gishshawu
waananee gaanawu bessees.

Kawo deree bari dola meraara de'iyo wode kawo
deriya bollaaninne heeran doliya mittaa qommoti

keehippe cora. He cora mittatinne adussa woshoy seebbaa loyttidoogaappe denddidaagan aadhdhiya bootta, arssanne karetta asay ubbay pootuwa denddennan aadhdhi erenna. Ha mittaynne maatay ha"i sohuwa yeddiiddi de'yo hanotay qoncci qonccidi biyogee beettees. Hegaassi gaasoykka kawo deriyan de'iya carkkoy moorettoogaanne, pulttoy cinggi cinggidi biidoogaa giidi doonaa kunttidi haasayanawu danddayettees.

Hegaa gaasawan shori baynna iray bukkiyogee, heeraa carkkoy tamaadan michchiyogeenne garssa bagga shooqay mohaa ixxiyogee meezeetiiddi yiidaba kiyiis. Iraa buhay shoraa xayiyogaappe denddidaagan aradda biittay meecettiyogaa, mokkiya kattaa qommoy qaxuwatiyogaanne xaaxi waixin heeraa carkkoy qel"i qel"iyogaa yeliis. Simi hagee hanidoy deriyanne deriya bolli gakkida metotu gaasuwana gidiyogee ubbawu erettidaba. Hegaassi ashkke carkkoynne katti xayin de'anawu danddettenaagaa akeekidi sinttay sinttawu waassa giidi denddanawu bessees.

Ha merettida metoy deriyassi de'iya seebbaanne hayttaa haydaa xayssiyogaappe aadhdhidi deriya bolli dunkkaanida mittatu bolli woraajjiis. Hegaappe denddidaagan kawo deriya bolli de'iya lo"iyanne paxa allaalliya kessiya mittati xayiichchidosona. Leemisuwawu deriya bollappe xayida mitta qommotuppe sobboy keettaassi goda gididi haggaaziyo wode guruchchoy tuussatetaa go"aa immiyo hanotay maalaalees. Baddannay qassi asay miyo ayfiya immiyogaappe aadhdhidi boniyan miizzawu maatadan haggaazees.

Nuuni asaa naati deriya mooridi ha deriya bolli qoodi zawi baynna qohuwa gattida. Hegee I nuussi immiyo buquray xayanaadan oottiis. Ha deree oyqqido anjjotuppe maalaaliyageeti wora meheti. Wora meheti qommuwan gidin immiyo go"an keehi cora gidiyogee erettees. Ha go"aa immiya wora meheti injje sohuwa, miyobaanne uyiyobaa koyyoosona. Hagee hanana xayikko aattiya keetaa giddon geessanawu danddayenna gishshawu sohuwa yeddidi xayiichchoosona.

Shemppuwa 5: Kabboyuwa

Mooruwa eridi oottanabawu ellellidi ginaa demmiyogee asaa naatu eeshsha. Asi issi mooretidabaa akeekanaashin waayetteesippe attin demmiichchikko giigisso tangguwa ekkiigees. Deriya bolli de'iya tohettidanne bawu mokkida mittay coo gidennan allaallee de'iyobaa. Hagaa shaakkennan qanxxidi pattiya pattennabawu go'ettido gaasuwani deree bullaalidi ekiyobaa xayiis.

Hegaappe denddidaagan carkkoy moorettiis, iraykka maara bukkenna. Pulttiya haattaykka to'iis, wora meheekka goossiichchiis. Hegaassi ooratta yeletay metuwa shaakki eridi zaari giigissiyo oosuwa oottana bessees. Qeexuwa, xaragaa aggidi, pacan tokkanawu, woddan keelanawunne giigisso oosota oottanawu bessees.

Kawo deriyanne heeraa zaari loyttanawu harabay qassi deriya heeraa hiillan goyyiyogaa. Di'oy qohiyo soho gidiyo gishshawu A heeraa goyyiiddi eranchchatu zoriya ekkanawu koshshees. Kaallidi yiayabaakka akeekana bessees. Haattaa pulttissiya mittata tokkiyogeekka hara tanggoy. Haraykka qassi asaa deriya naaguwan luxissiyogaa. Asay heeraa mooridi manqqiyoy darotoo era pacapte gidiyo gishshawu asaa luxissiyogee kojuwan oottanawu bessiyaba. Luxissoykka mittaa waati oykkanee, deriya waatidi naaganee giyagaa gidana bessees. Hegeekka deriya sarotay xayikko kaalliyabay aybee giyagaassi zaaruwa oyqqida luxisso gidanawu koshshees.

Nabbabi simmidi zaariyo oyshata

Nabbabuwaninne ne buzo akeekan amppada zaara.

1. Kowo deree Wolayttan awu heeran de'ii?
2. Kowo de'iyan kase de'iya wora mehetuppe heezzata yoota.
3. Kowo deree qohettido gaasawan aybi merettidee?
4. Mittaani kamettida dereta waatidi naaganee?
5. Nabbabuwa giddon “shenehoo” giya qaalawu gelo birshshettay aybee?

